

Δ. Π. ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ: "Ο ΛΥΤΡΩΜΟΣ", (1)

Τὸ τελευταῖο δραματικὸ ἔργο τοῦ συγγραφέα. Πολὺς θόρυβος γίνηκε καὶ πολλὰ ἐγκωμιαστικά γράφηκαν γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Ταγκόπουλου, ἰδίως ἀπὸ ἓναν κύκλο ἀνθρώπων, ποὺ ἀδιαφορώντας χαρακτηριστικὰ γιὰ κάθε στοιχειώδη ντροπὴ καὶ εἰλικρίνεια, ἀναγορεύουνται καὶ ἐξακολουθοῦν ἀκόμη ν' ἀναγορεύονται μεταξύ τους μεγάλοι καὶ τρανοί. Ἀπ' τοὺς κορυφαίους τοῦ χοροῦ αὐτοῦ, ἴσως ὁ πιὸ ἐπιδέξιος καὶ πιὸ καπάτσος, στάθηκεν ὁ Ταγκόπουλος. Αὐτὸς κρατώντας στὰ χέρια του τὸ φιλολογικὸ ὄργανο τῆς παρέας, ἦταν κυρίως ἐκεῖνος ποὺ κάθε λίγο παρουσίαζε μεγαλορρήμονα στὸ νοῆμον κοινὸν κι' ἀπ' ἓνα στεφανηφόρο κι' ἀπὸ μιὰ ξετρυπωμένην μεγαλοφυΐα, ἐλπίζοντας καὶ περιμένοντας νὰ δῇ ὁλόκληρον τὸν κύκλο τῶν στεφανηφόρων του νὰ τοῦ ἀνταποδίδῃ τὰ ἴσα. Κι' ἀλήθεια δὲν ἀπατήθηκε στίς προσδοκίας του. Ἐνα καλὸ πρωτὶ ὁ ἀπλὸς κόσμος πληροφοροῦνται ἐχάσκοντας γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Ταγκόπουλου:

«Σὲ διαβάζω κι' ἀπορῶ, ἄδικα ὁμως, γιατί ἔπρεπε νὰ φανῇ τέτοιο ἔργο στὸ κλασσικὸ χῶμα ὅπου γεννήθηκε, ὅπου αἰῶνες ἐβασίλευν, ὁ Νοῦς...» (Ψυχάρης) «Τοῦ ἀξίζει χλωρὸ στεφάνι. Εἶναι ν' ἀπορήσης πὼς γίνεται νᾶχη τόση δύναμη καὶ γονιμότητα ρωμαϊκοῦ νοῦς, μιὰ φοῦχτα ἔθνος. Ἐδῶ μιλιοῦνια καὶ μόλις βλέπεις ἓνα φῶς, ποῦ καὶ ποῦ». (Ἑφταλιώτης). Αὐτὰ εἶνε τὰ προχειρότερα ποὺ βρῆκα. Τέτοια γράφηκαν ὅσα θέλετε ἀμοιβαῖα μέσα στὸν κύκλο ποὺ ἀνάφερα παραπάνω. Ἦταν τὰ πιὸ ἀνέξοδα φιλοδορημικά ποὺ κάνανε μεταξύ τους.

Τὸν Ταγκόπουλο τὸν ἤξερα κυρίως ἀπ' τὸ Νουμᾶ κι' ἀπ' τὰ λίγα του ποὺ διάβασα ἄταχτα καὶ σκόρπια. Ἡ ἰδέα ποὺ σχημάτισα γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ ἔργο του γενικά, πρέπει νὰ σᾶς τ'ὀμολογήσω, δὲ μ' ἔσπρωχνε καὶ πολὺ νὰ δοκιμάσω συστηματικώτερο κᾶπως γνώρισμα τοῦ ἔργου του. Καὶ θὰ πέθαινα ἴσως χωρὶς νὰ γευτῶ τὸ φρούτο αὐτό, ἂν δὲ μ' ἔπεφτε τυχαῖα στὸ χέρι μου «ὁ Λυτρώμος» του. Εἶχα δεῖ κάπου γιὰ τὸν προμελετᾶνε ὡς «δράμα σοσιαλιστικόν». Αὐτὸ δὲ ἦταν κεῖνο ποὺ μ' ἔκανε νὰ τὸν διαβάσω... Αἰτία στάθηκε τὸ ἴδιο τοῦ ἔργου γιὰ νὰ περάσω ξανά μὲ προσοχὴ τὰ δράματα κεῖνα ποὺ θεωροῦνται ἀπ' τὰ καλύτερά του.

Ὁ Ταγκόπουλος πάντοτε στάθηκε ὁ καπετὰν φασαρίας τοῦ νεωτερισμοῦ. Ἀγγάλιασε πάντα μὲ ὑπολογισμὸ ἐπιτίθειεν καιροσκόπου κάθε νεωτεριστικὴ τάση καὶ ζήτησε νὰ φιγουράρῃ πάνω στίς πολεμίστρες τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς, σὰν ἀδιόλλακτος πολεμιστής.

Οἱ νεωτεριστικοὶ λεονταρισμοὶ του, παραστάθηκαν ἀπ' τὸν κύκλο του ὡς συνειδητὴ ἐπανάσταση καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ταγκόπουλος δὲν ἄργησε νὰ πιστέψῃ πὼς ἦταν ὁ ἄνθρωπος τῆς πρωτοπορείας. Ἐν τούτοις μέσα στὸ ἔργο του, ἅμα τὸ διαβάσῃ κανεὶς ἔξω ἀπ' τὴν ἀτμόσφαιρα ποὺ δημιούργησαν τὰ θυμιάματα τῆς παρέας, φαίνεται ὁλόκληρος ὁ φασαριώδης τύπος, ποὺ ὅλα τὰ ἄρπαξε ἀπ' τὴ μανία τοῦ μπουγιου, χωρὶς νὰ τὰ χωνέψῃ, χωρὶς νὰ τὰ αἰσθανθῇ σὰν αἷμα μέσα στίς φλέβες του, χωρὶς νὰ τὰ χυ καυτὸ πεποιθήσῃ του. Αὐτὴ τὴν ἐντύπωση κάνει τοῦλάχιστο σ' ἐμένα. Γιὰ ὅλα ξεσπάθωσε, γιὰ ὅλα ἔκαμε πὼς πόνεσε, πὼς μαρτύρησε. Καὶ ὁμως εἶναι βέβαιο πὼς ἀκάνθινο στεφάνι δὲ θὰ τοῦ στέκονταν διόλου στοὺς ἰδρω-

(1) Ἐκδόση X. Γιαννᾶρη καὶ Σίας, Ἀθήνα 1921.

μένους ἀπ' τὶς ὑστερικὲς παρλάτες κροτάφους του. Ψεύτικος καὶ προσποιημένος. Ἡ ἐπαναστατικότητά του, μάσκα μὲ τὴν ὁποῖαν παρουσιαζόμενος ἦταν βέβαιος ὅτι θάκαμνε περισσότερὴ ἐντύπωση, μέσα σὲ μιὰ ἐποχὴ ζύμωσης πνευματικῆς καὶ μεταβατικότητος. Σὰν ἐπιτήδειος ἠθοποιὸς διάλεξε τὸ ρόλο πού θά τοῦ ἔφερνε περισσότερα χειροκροτήματα. Ἀδιάφορο ἂν δὲν τοῦ πῆγαινε.

Ἡ φράση του συχνά κούφια καὶ πομπώδεια σὲ κάνει ν' ἀηδιάξης καὶ νὰ θυμᾶσαι ἄθελα τὸ μῦθο τοῦ βατράχου πού πῆγε νὰ μοιάσῃ τοῦ βωδιοῦ. Κενὲς μεγαλογίες καὶ μιὰ τάση πού ἀπορρέει ἀπ' τὴν ἴδια σύσταση τοῦ ἔργου του, νὰ βάζῃ τοὺς ἥρωές του νὰ ἀποστηθίζουν τριμένους νεωτερισμούς. Μιᾶ γιὰ τὰ πιὸ ἀπλὰ καὶ χονιὰ πράγματα μὲ πόζα σοβαρῆς πρωτοτυπίας. Διαβάστε, ἂν δέ με πιστεύετε, ἔξδν ἀπὸ τὰ δράματά του (κάποια ἐξαίρεση κάνουν οἱ Ἀλυσσίδες καὶ ἡ Ὁξώπορτα) τὸ βιβλιαράκι του «Πίσω ἀπ' τὰ Κάγγελα». Πάρτε ὁποιο μέρος θέλετε. Μιὰ κοινότητα φλυαρία μὲ ἀξιώσεις τρομερές.

Τὸ πιὸ εὐστοχο μέρος μὲ φάνηκε κεῖνο πού ὁ διευθυντὴς τῆς φυλακῆς τὸν κατάταξε στὴ στήλῃ τῶν... ἀέργων! Τί ἄσφαλη διαίσθηση! Κάπου ἄλλου μὲ πόζα Οὐάιλντ (γιατὶ κι αὐτόνα τὸν ἐμασκάρησε) λέγει πὼς τοῦ ἀρέσει περισσότερο ἡ φυλακή, γιατί ἀκούει τὸ τοῖου-τοῖου τῶν χελιδονῶν πού χτίσαν τὴ φωλιά τους ἐπάνω ἀπ' τὸ παράθυρό του!

Ὁ ἀνυπόφορος βερμπαλισμός του, ἡ ἐπαναστατικόφανα φούρια του, τὸ δοκιχωτικὸ τέντωμα τῶν φλεβῶν τοῦ λαρυγγιοῦ του, οἱ φωνάκλες του, σὲ μιὰ ἐποχὴ πού προσπαθοῦσαμε νὰ βγοῦμε ἀπ' τὴ προγονικὴ μοῦχλα καὶ τὴν κοινωνικὴ στασιμότητα, ἔκαμε κάποια ἐντύπωση. Σήμερα μᾶς φαίνονται κομικά.

Ἀπ' τὸ ἔνστικτο τῆς φασαρίας καὶ τοῦ μπούγιου ὀδηγημένος ὁ Ταγκόπουλος, μετὰ τὸ γλωσσικὸ ἀγκάλιασε τὴν ἀντίδραση πού ἦρθε ἐναντία στὴν προγονόπληχτη διάθεση καὶ ἀναμασώντας τὸν «Ἀρχαιολόγο» τοῦ Καρκαβίτσα ἔγραψε τοὺς «Ζωστάνους καὶ Πεθαμένους», ὅπου ὁ ψευτο-ζωολάτρης Λάμπρος του μὲ φαίνεται σὰν ἓνα εἶδος πρόδρομος τοῦ Δήμη στο «Λυτρωμό».

Ἐτσι ἀργότερα, σὰν ἀποδείχτηκε πόσο ἀνεδαφικὲς καὶ μάταιες ἦταν οἱ προσπάθειες τῶν διαφόρων ἀρχαιολόγων, στράφηκε πρὸς τὸ νέο ρέμα, πού παρουσίαζε, μὲ τὸν παγκόσμιον πιά χαρακτῆρά του, δύναμη ἐπικρατήσεως, τὸ σοσιαλισμό. Ἡ ἐπιπολαιότητα καὶ ὁ ἐξωτερισμὸς μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Ταγκόπουλος προσχώρησε καὶ στὸ ρέμα αὐτὸ φαίνεται ὀλοκάθαρα μέσα στὸ σοσιαλιστικὸ του τάχα ἔργο, ὁ «Λυτρωμός». Δὲ θά ἐπιμείνω στὴ σκηνικὴ του τέχνη, μὰ θά πάρω τὴν κεντρικὴ ἰδέα μὲ τὴν ὁποία προσπάθησε ὁ συγγραφέας νὰ ζωογονήσῃ τὸ ἔργο του. Ὁ συγγραφέας θέλησε νὰ γράψῃ ἔργο σοσιαλιστικόν. Ὅσο κι' ἂν γράφηκε, ὅπως λέει, μᾶλλον «γιὰ νὰ ξαλαφρώσῃ τὴ ψυχὴ του ἀπὸ μερικὲς πατριδολατρικὲς καὶ κοινωνικὲς σκουριές» πάντα ὅμως σὰ θεατρικὸ ἔργο πού εἶναι, ἀποτείνεται σ' ἓνα κοινὸ μὲ τὸ σκοπὸ νὰ τὸ ἐνθουσιάσῃ μὲ τὴν ἰδέα τοῦ σοσιαλισμοῦ. Γιὰ νὰ δοῦμε ἂν τὸ κατορθώνει: Ἡ ὑπόθεσί του εἶναι ἡ ἑξῆς:

Γυρνᾷ ὁ Δήμης ἀπ' τὸν πόλεμο μὲ μιὰ ἀλαφρὰ παραλυσία στὸ χέρι καὶ στὸ πόδι. Στὰ ἄμπρι μέσα, κάτω ἀπ' τὴ βοή τοῦ κανονιοῦ καὶ τὴ φλόγα τῆς κόλασης τοῦ πολέμου, μπαίνει στὸ νόημα τῆς καινούριας θρησκείας. Ἀρνιέται τοὺς πατριωτικὸς ἐνθουσιασμούς, τὰ ὄνειρα καὶ τὶς δόξες τοῦ πολέμου καὶ γυρνᾷ στὸ σπίτι του κοινωνικὸς ἐπαναστάτης. Βερμπαλίστας καὶ φωνάκλᾳς ἀντὶ νὰ δοθῇ στὸν ἀγῶνα τὸ θετικὸ καὶ νὰ ἀντικρουσθῇ στὰ

κοινωνικά μέσα χαρακώματα με την αδικία και να χτυπηθῇ μαζί της, γρινιάζει και ζητά να ανατρέψῃ τὰ πάντα...μέσα στο σπίτι του και κάνει θεωρίες επαναστατικές στη γριά μάνα του και στον αδελφό του, ἕνα αγαθὸ ἀστό. Στὴν σκηνὴ παρουσιάζεται σὲ λίγο ἡ Πούλια, γυναίκα τοῦ Στάθου τοῦ Τραπεζίτη, πρώην ἀγαπητικιά και μπιστεμένη τοῦ Δήμου, ποὺ τὸν ἀρνήστηκε σὰν βρισκότανε στὸν πόλεμο, γιὰ νὰ κάνει μιὰ καλὴ παρτίδα με τὸν πλούσιο τραπεζίτη. Ὁ Δήμος ἐξακολουθεῖ νὰ σκιαμαχῇ, χωρὶς πρόσκληση, μιλεῖ στὴ γριά του γιὰ τὴν ἀστική οἰκογένεια, τὸν ἐλεύθερο γάμο, τὴν κοινωνικὴ ἀνατροπὴ, ὅπου βλέπετε τὴ Τζούλια καὶ ἀρχίζει νὰ σαγηνεύεται ἀπ' τὶς παρλάτες τοῦ Δήμου.

Στὴ δευτέρη πράξη ὁ Δήμος προσκαλεσμένος στο σπίτι τοῦ Τραπεζίτη ἀπ' τὸν ἴδιον, γιὰ νὰ τοῦ ἀναθέσῃ τὴ θέσιν ποὺ εἶχε στὴν Τράπεζά του πρὶν ἀπ' τὸν πόλεμο και καλύτερη ἀκόμα. Στὴν ἀπουσία τοῦ Τραπεζίτη βρίσκει μοναχὴ τὴ Τζούλια τὴ γυναίκα του. Ἐκεῖ σὲ μιὰ σκηνὴ ἀποδείχεται πὼς ἡ Τζούλια ποτὲ δὲν ἔπαψε νὰ ἀγαπᾷ τὸν Δήμον ἂν και τὸν ἐγκατέλειψε, ὅπως τὸ λέει γιὰτὶ ἦταν «ἀνάγκη». Τὸ ἴδιο ἀποδείχεται και ἀπ' τὸ μέρος τοῦ Δήμου. Μολαταῦτα ἡ Τζούλια ἐξακολουθεῖ νὰ στέκεται σὲ ἀπόσταση γιὰτὶ ἡ ἴδια «ἀνάγκη» ποὺ τὴν ἔκανε νὰ πάρῃ τὸν Στάθου, ἐξακολουθεῖ φαίνεται νὰ ὑπάρχῃ. Στὸ ἀναμεταξύ ἔρχεται ὁ Στάθου, ὁ ὁποῖος δέχεται τὸν Δήμον με πολὺ οἰκειότητα και τοῦ προσφέρει θέσιν στὴν Τράπεζά του. Ὁ Δήμος ἀρνίεται λεονταριστικά, γιὰτὶ θέλει λείν νὰ γένῃ και ὁ ἴδιος Τραπεζίτης, ἀφοῦ πολέμησε και σακατέφτηκε ἐπάνω σὰ μακεδονικά βουνά. Ἔτσι ὁ Δήμος ἔχει ὅλην τὴν εὐκαιρία νὰ σκυλοβρίσῃ τὸν Στάθου, νὰ τοῦ ἀπειλήσῃ ὅτι θὰ διεκδικήσῃ τὸ δίκιο του ἀπ' αὐτόνα κι' ἀπ' τὴ κοινωνία με τὴ γροθιά του. Φωνάζει τὶς επαναστατικές του θεωρίες και ζητᾷ τὸ κεφάλι τῆς κοινωνίας ἐπὶ πίνακος, μπροστὰ στο Στάθου, τὸ μπουρζουᾶ, και κάτω ἀπ' τὴν εὐτυχισμένη και πλούσια στέγη του. Ὁ Στάθου στοὺς ἀφροὺς τοῦ Δήμου ἀπαντᾷ ἡρεμα και με τὸ χαμόγελο τῆς εἰρωνείας στο στόμα, σὰν ἄνθρωπος πῶχει ἀσφαλισμένες τὶς πλάτες του.

Στὴν τρίτη πράξη ὁ Δήμος ἄρρωστος στο κρεβάτι, σπίτι του. Τὸν ἐπισκέπτεται ἡ Τζούλια. Μνήσκουν οἱ δυὸ ἀρκετοὶ ὥρα μοναχοί. Ἐκεῖ ξαναρχίζει ὁ Δήμος τὸν επαναστατικὸν του ρητορισμὸν και ἡ γυναίκα ποὺ χτὲς τὸν ἀρνήθηκε γιὰ τὰ καλὰ τοῦ Στάθου ρίχνεται συγκινημένη ἀπ' τὴν επαναστατικὴν λογοδιάρροια τοῦ Δήμου στὰ πόδια του και ζητᾷ νὰ τὴ δεχτῇ γιὰ νὰ τρέξῃ μαζί του «στὴ ζωὴν και στο θάνατον». Μὰ ἐκεῖνος δὲ δέχεται τὴν ἄποψιν τῆς.

— Δὲν εἶμαι Ἀλμπινεχτ γιὰ νὰ μου χρειάζεται μιὰ Ρόζα Λούξεμπουργκ (!) τῆς ἀπαντᾷ. Ἐπὶ τέλους ὅμως τὴ δέχεται σὰ γυναίκα, σὰ σύντροφο τρυφερό, σὰ σύμβολο τῆς Ἀγάπης. Ὅταν ὕστερα ἀπὸ λίγο παρουσιάζεται στὴ σκηνὴ ὁ Στάθου και βλέπει με ἐκπληξὴ τὴν γυναίκα νάχῃ ἀγκαλιασμένο τὸν ἄρρωστο Δήμον, προσπαθώντας νὰ τὸν μετατοπίσῃ πάνω στο κρεβάτι του, ἡ Τζούλια επαναστατικῶς, πετᾷ κατὰμουτρα τὶς ὑποχρεώσεις ποὺ ἀνάλαβε ἀπέναντί του και τρέχει πρὸς τὸν ἐτοιμοθάνατον Δήμον.

Αὕτη εἶναι ἡ ὑπόθεσις. Ἵσως ἀπ' τὴν ἀντικειμενικὴν και σύντομην ἀφήγηση τῆς ὑποθέσεώς του νὰ μὴ σὰς ἔγινε ἡ ἐντύπωση ποὺ ἔπρεπε. Εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ διαβάσετε βέβαια. Κεῖνο ποὺ γιὰ μένα κάνει τὸ δράμα αὐτὸ καρικατοῦρα και παρωδία τῆς θέσεώς του τῆς επαναστατικῆς, εἶναι ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο παρουσιάζεται ὁ ἥρωάς του. Ἐνας ἄνθρωπος ποὺ φωνάζει, ποὺ επαναστατεῖ, ποὺ βρίζει, ποὺ ἀνατρέπει, χωρὶς νὰ προκαλεῖται ἀπὸ τι-

ποτε, χωρίς νά ὠθεῖται σ' αὐτὸ ἀπὸ καμιά προφανή αἰτία. "Ο,τι λέει φαίνεται σάν ἀποτέλεσμα ἐξωτερικοῦ κουντίσματος, ὅλα μοιάζουν σάν εἶδος ἐχτέλεση μηχανική. Καμιά ἀφορμὴ πραγματική καὶ φανερὴ γιὰ τὸ θεατὴ, κανένας λόγος ἀπὸς δὲ φαίνεται νά προάγῃ τὴ δράσῃ τοῦ ἔρωτα. Ἔρχεται στὸ σπῖτι τοῦ ὅπου τότε δέχονται μὲ τὴ μεγαλύτερη στοργή. Βρίσκει μιὰ σχετικὴ ἄνεση καὶ ὅλο τὸ χάδι ποῦ τοῦ εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ νά γλυκάνῃ τὸν πόνο του. Ἀργότερα βρίσκει τὸ Στάθι ὀλοπρόθυμο νὰ τὸν πάρῃ στὴν δουλειά του μὲ καλύτερες συνθῆκες παρὰ πρῖν. Ἐνῶ ἦταν πολὺ φυσικὸ νά τὸν δοῦμε πεταμένο στὸ δρόμο ἀπ' τὸ Στάθι, ἀφοῦ πιά κατάντησε σχεδὸν ἄχρηστος, καὶ πολὺ λίγο παραγωγικὸς. Αὐτὸς ὅμως ἂν καὶ πῆγε προσκαλεσμένος ἀπ' τὸν Τραπεζίτη γιὰ τὴ δουλειάν αὐτή, ἀρνίεται ἀπότομα καὶ ἀρχίζει νά τοῦ περνᾷ ὅσα σέρνει ἡ σκοῦπα καὶ νά τοῦ κἀνῃ θεωρίες μὲ τις ὁποῖες ἤθελε νά τοῦ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ χρέμα τοῦ Στάθι ἀνήκει σ' αὐτὸν ποῦ πολέμησε. Μιλεῖ σάν κακὸ ἄρθρο κομμουνιστικῆς ἐφημερίδας καὶ δὲν ἐννοεῖ ν' ἀφήσῃ τὴν περίστασιον χωρὶς νά τοῦ τὰ ἀναπτύξῃ ὅλα. Ὅπως βλέπετε ὅλη αὐτὴ ἡ ἐπίθεσις καὶ ἡ θεωρητικὴ του ρητορεία σ' ἓνα Τραπεζίτη ποῦ γελοῦσε κάτω ἀπ' τὰ μουστάκια του, δὲν εἶχε τὸ λόγο της, τουλάχιστο τὸν πραγματικὸ, ποῦ θὰ θὰ δικαιολογοῦσε μπροστὰ στὸ θεατὴ τὴν ἀγανάκτησιν καὶ τὴ φούρια τοῦ Δήμη. Ὅλες οἱ σπασμωδικές του ἐνέργειες δὲ βασίζονται παρὰ ἐπάνω σὲ θεωρητικὲς δικαιολογίες ποῦ δὲν εἶναι βέβαια ἱκανές νά προσκλέουσιν τὴ δράσῃ μέσα σ' ἓνα ἐπαναστατικὸ δράμα. Οἱ ιδέες καὶ ἡ δράσις πρέπει ὀλοφάνερα νά βγαίνουν ἀπ' τὰ γεγονότα τὰ ἀπτά τὰ ὀλοφάνερα. Σ' ἓνα δράμα μέσα ἡ ιδέα πρέπει νά ξαπλώνεται καὶ νά προάγεται ἐπάνω στὸ ἐπίπεδο τῆς ζωῆς καὶ τῶν γεγονότων. Ἀλλοιῶς καταντᾷ παρωδία, ἔργο ἀνεδαφικὸ, μὲ ψεύτικες *tendances* ὅπως εἶναι ὁ «Λυτρωμὸς».

Πάει στὸ σπῖτι τοῦ Στάθι, ἂν καὶ δὲν εἶχε σκοπὸ νά δεχτῇ τὴ θέσιν, μόνον καὶ μόνον γιὰ νά βρῇ ἀφορμὴ νά μᾶς ἀναπτύξῃ τις κοινωνικὲς ἀντιλήψεις του.

Τὸ ἴδιο κάνει καὶ μέσα στὸ σπῖτι του. Ἡ γρηὰ μάνα του τί τοῦ ἔφταξε! Κι' ὅμως ἀφορμὴ ζητᾷ νά φωνάξῃ, νά καταδικάσῃ, νά καυτηριάσῃ. Μιλᾷ γιὰ ἀστική οἰκογένεια, γιὰ ἐπανάστασις κοινωνικὴ σὲ μιὰ γρηοῦλα ποῦ τὸν ἄκουε μὲ ἐκπλήξιν καὶ σταυροκοποῦνταν! Θέλει νά κάμῃ ἔξωσις ἓνα φτωχὸ νοικάρη ποῦ εἶχανε στὸ σπῖτι τοὺς ἐπειδὴ δὲν τοὺς πλήρωσε δυὸ μηνιάτικα, μόνον καὶ μόνον γιὰ νά τὸν κἀνῃ νά πονέσῃ καὶ νά ἐπαναστατήσῃ! Πόσος βερμπαλισμὸς γιὰ τὸ νομα τοῦ Θεοῦ!

Ἔτσι μπαίνοντας καὶ στὸ σπῖτι τοῦ Στάθι ἀπλώνει τὸ ζουνάρι γιὰ καυγᾷ καὶ παρλάτα! Τὸν δέχονται οἱ ὑπηρετές. Δὲ θέλει νά κάτῃ σύμφωνα μὲ τὴν πρόσκλησίν τοις, ὅλο θυμὸς λεονταρίστικος καὶ κατσούφα, θέλει νά περιμένῃ τὸν κύριον ὄρθιον.

— Δικαίωμά σας... τοῦ λέει ἓνας ἀπ' τοὺς ὑπηρετές. Πῶ, πῶ, πῶ! Ποιὸς εἶδε τὸ Θεὸ καὶ δὲν τονε φοβήθηκε!

— Ὁραῖα! ὥστε ὑπάρχουν καὶ δῶ μέσα δικαίωματα! ἅπαντὰ ξαναμένος, κι' ἀρχίζει πάλι τὸ ἀτελείωτο ἐπαναστατικὸ κήρυγμα. Ἀπὸ μιὰ φρασούλα τυχαία, ἀπὸ μιὰ ἄσχετη λεξούλα ἀρπάζεται γιὰ νά κἀνῃ ἐπαναστατικὸ μπουγίο. Μὰ αὐτὸς δὲν εἶναι τύπος, ποῦ μπορούσε νά τὸν πάρῃ δραματικὸς στὰ σοβαρά γιὰ ἥρωα σοσιαλιστικοῦ δράματος. Θάτανε ἀσφαλῶς καταλλεχότερος γιὰ τύπος μέσα σὲ καμιά κωμικὴ σάτυρα, ποῦ θὰ εἶχε σκοπὸ νά σατυρίσῃ τὸ σοσιαλιστικὸ καὶ τὸν ἐπαναστατικὸ ἀνεδαφισμό τῶν νεοφωτιστῶν καὶ ἐπιπολαίων.

Ἐπειτα δέ σας φαίνεται ἀπίθανη ἡ λύση; Τὸ ἐπιβόλαιο καὶ ὑπολογιστικὸ κορίτσι μὲ τὴν κοινότητα ἀστική μανταλιτέ του ποὺ ἀφήνει ἕναν ἄνθρωπο ποὺ τὸν λάτρευε γιὰ νὰ κάμῃ τὴν τύχη του μ' ἕναν ἄλλον, δὲ σὰς φαίνεται ἀπότομα ἀλλαγμένο ὄχι μόνο συναισθηματικά, ἀλλὰ καὶ τὸ πιὸ ἀπίθανο, ἰδεολογικά. Πότε πρόφτασε νὰ χωνέψῃ ὅλες τὶς καινούργιες ἀνατρεπτικὲς ἰδέες τοῦ Δήμη τὸ κοινὸ αὐτὸ κορίτσι, καὶ κἀνοντάς τες αἷμα καὶ δρᾶση νὰ προβῇ εἴσαμε τὴν ἀπερίφραστη ἄρνηση κάθε δεσμοῦ καὶ ἐνθουσιασμένη ἀπ' τὸ νέο κόσμος της νὰ ἐγκαταλείψῃ ὅλα καὶ τὸν ἄντρα της, γιὰ ἕναν ποὺ ξεψυχοῦσε. Στὶς δυὸ τρεῖς φορές ποὺ ἄκουσε τὸ Δήμη νὰ φλιναρῇ μερικὲς ἐπαναστατικὲς κοινοτοπίες; Καὶ ὅμως αὐτὸς ὁ Δήμης παραπάνου ἰσχυρίζοταν, προκειμένου γιὰ τὴν ἰδέα, «Ἀχ! πόσα χρόνια χρειάζονταν γιὰ νὰ τὴ νοιώσῃ, νὰ τὴ κάμῃ σάρκα του κανεῖς!» Ἴσως μὲ πῆτε πὼς ἔτρεξε στὸ Δήμη ἀπὸ ἀγάπη. Μὰ ἡ ἀγάπη ὅπως τὴ μολόγησε ἡ ἴδια, ὑπῆρχε μέσα της πάντα, ἀκόμη καὶ τὴ στιγμή ποὺ δεχότανε τὸ χέρι τοῦ Στάθη.

Καὶ γιὰ νᾶρτω πάλι πίσω στὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ συγγραφέα ποὺ προσπάθησα νὰ κάνω παραπάνω, ὁ «Λυτρωμὸς» μὲ φαίνεται πὼς εἶναι τὸ ἔργο τὸ ὁποῖο μᾶς τὸν παρουσιάζει πιστότερα σ' ὅλο τὸ βιομηχανικὸ ἐπαναστατισμὸ του, σ' ὅλο τὸν ἀχώρευτο καὶ ἐξωτερικὸ νεωτερισμὸ του.

ΛΟΥΚΗΣ ΦΑΡΜΑΚΗΣ

ΙΩ. Α. ΓΚΙΚΑ, ΕΡΓΑ

Σὲ τόμους καὶ τομῖδια πυκνοτυπωμένα εἶδε πρὸ ὀλίγου τὸ φῶς τὸ τελευταῖο καὶ σπουδαιότερο μέρος τοῦ ἔργου τοῦ ἑλληνοπρεποῦς καὶ ἑλληνολάτρου ποιητοῦ καὶ διηγηματογράφου «μας» κ. Ἰω. Α. Γκίκα. Πονόφυχοι καὶ καλόκαρδοι ἐκδότες του οἱ κ. κ. Κασμάτης καὶ Ἰωνᾶς. Λαμπροὶ ἄνθρωποι καὶ οἱ δυὸ τους. Ὁ Θεὸς νὰ εὐλογῇ τὰς τρίβους των, ὅπως θάλεγε μὲ σεμνοπρεπὴ ἱερατικότητα κανένας παπὰ-ἡρώας τῶν διηγημάτων τοῦ κ. Γκίκα.

Εἶναι τόσο δύσκολο νὰ ἐπιτύχῃ κανεῖς μὲ τὶς σημερινὲς συνθήκες ἐκδότῃ, κ. Γκίκα μου, καὶ μάλιστα σὰν πρόκειται ν' ἀποτυπώσῃ ἐπάνω στὸ ἡρώϊζο χαρτὶ τὶς μεθυσμένες πατουμιές του.

Ἔτυχε νᾶμαι ἀδιόρθωτος φιλαναγωγὸς καὶ μάλιστα ἀπ' ἐκείνους ποὺ μὲ κατεριζότητα ἀξιοθαύμαστη εἶναι συνειδησμένοι νὰ ἀλέθουν κάθε χοντροκομμένη ἐντυπὴ ἀρλοῦμπα, εἶται ἀπὸ περιέργεια καὶ χάξι.

Αὐτὴ ἡ παλιά συνήθεια, σώριασε ἐπάνω στὸ τραπέζι μου καὶ τοὺς νεόβγαλτους τόμους τοῦ κ. Γκίκα. Πρέπει νὰ σᾶς τὸ μολογήσω πὼς ὡς τὴν ὥρα δὲν μ' ἔτυχε νὰ διαβάσω τίποτε περὶ τοῦ συγγραφέα, ἐνῶ γιὰ τὸ «ποιητικὸ» τοῦ ἔργου πρόφθασα ἀπὸ καιρὸ νὰ σχηματίσω μιὰν ἰδέαν ἀπ' τὸ γνωστὸ του πρωτολεῖο, τὴν «Καλλιόπην».....(το υ').

Τὴν «Καλλιόπην»..... τοῦ στρατῶνος, ὅπως τὴν ὀνόμασε χαριτολογῶν κάποιος ἀνέκδοτος σχολιαστὴς της, πρέπει νὰ τὴν γνωρίσουν ἀφεύκτως, ὅσοι ἐνδιαφέρονται νὰ ἀνατρέξουν στὶς πηγές τῆς λογοτεχνικῆς ἐξελέξεως τοῦ συγγραφέως μας, γιὰτὶ ἀλήθεια χωρὶς αὐτὴν δὲν ἐξηγιέται τίποτε ἀπ' ὅσα κατόπιν ἐγράψα. Ἡ «Καλλιόπη» εἶνε συλλογὴ «πυήσεων», κατὰ τὸν ἴδιον πάντα ἀνέκδοτο σχολιαστή, ἐκδοθεῖσα στὴν Κέρκυρα ἐν ἑτεισωτηρίῳ 1889, τοῦ ποιητοῦ της φοιτητεύοντος ἔτι. (1) Εἶναι τὸ πρῶτο τοῦ ἔργου, ὅπως λέγει στὸν πρόλογό του, γιὰ νὰ προσθέσῃ εὐθὺς ἀμέσως ὅτι προσεπάθησε νὰ φανῇ ὅσον οἶον τε ἀντάξις τοῦ τίτλου, ὅνπερ φέρει. Ἐὰν δὲ τις ἀνακαλύψῃ τι ἀπάδον,

(1) Κάπου, ἂν δὲν ἀπατώμαι, ὁ ποιητὴς ἀναφέρει πὼς ἦταν 25 χρόνων ὅταν ἐτύπωνε τὴ συλλογὴν αὐτήν. Ἀναφέρει τὴν ἡλικίαν γιὰ νὰ σημειώσῃ πὼς θάπρεπε ὡς τὰ εἰκοσιπέντε τοῦ χρόνι νὰ τοῦχη φυτρώσει ὁ φρονιμητής, ἐνῶ, ὅπως θὰ συμπεράνουμε ἐπισκοποῦντες καὶ τὰ γεγονότα τοῦ ἔργου, ἀκόμη ὡς τὰ τῶρα δὲν τοῦ φυτρώσει τοῦ ἡμοῖου!